

ENN HAABSAAR

**VENE
RIIGI
SAAMINE**

NOVGORODI FÖDERATIIVNE
FEODAALVABARIIK

ARGO

Koostaja Karl Kello
Toimetaja Andres Adamson
Keeletoimetaja Piret Ruustal
Kaardid: Rein Kask
Register: Lauri Suurmaa
Kaanekujundus: Jan Garshnek
Küljendus: Erje Hakman

Illustratsioonid: Wikimedia Commons ja erakogu

© Enn Haabsaare pärijad ja kirjastus Argo, 2019

Kõik õigused kaitstud.

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-607-87-7

Trükitud trükikojas Print Best

SISUKORD

TOIMETAJA SAATESÕNA.....	9
SISSEJUHATUSEKS: VENE AJALOO VALUPUNKTID, KONSTANTIN KAVELINI HINNANG.....	13
TAANI PRINTS, VENEMAA ESIMENE ISEVALITSEJA.....	21
Viikingikonung Roriku saabumine.....	21
Põhjarahvad vallutavad Dneprimaa.....	30
<i>A sjo jest sön Rjurikov</i>	31
Kiiev, Vene linnade ema.....	32
Vürst Olegi surm.....	36
Laadoga <i>ljudie</i> , Novgorodi <i>ljudie</i>	37
Kokkuvõtlikult.....	40
RUSSIDE KÕRVALE KERKIVAD TŠUUDID.....	43
Nerja neu ja Vene vürst.....	46
Volga, kaunis naine... ..	48
Olga kuju folkloorsed lätted.....	49
Igori perekond.....	51
OLGA LOOB RIIGI.....	57
Olga kättemaks.....	57
Bütsantsi visiit: imperaator Porphyrogennetose palge ees.....	64
Olga maksureform.....	73
Novgorodimaa hakkab slaavistuma.....	80
Dobrõninid.....	85
MERJA-PERMI-BALTI ÜHENDRIIK.....	89
Ida-Euroopa keskaegsed rahvad.....	89
Vajadus kuninga järele.....	101

Ütlesid Russ, Tšuud, sloveenid... <i>resp.</i> ütlesid Russile Tšuud, sloveenid...	103
Suur-Svitjod ja Väike-Svitjod	106
Veeteel Kagu-Euroopast Põhja-Aafrikasse	109
Russid Kaspia ääres	115
VEENE-TŠUUDI SÕJALISED KOKKUPÕRKED	127
Tšudinid ja Eesti	129
Piir tšuudide ja venelaste vahel	134
Rjuriku dünastia slaviseerunud jätk rajab slaavi-Vene riigi	142
Tšuudi-Vene sõjaline vastasseis	146
<i>Solntsa Ruka</i> : kus asus Kedepiv?	157
Tšudinite dünastia esindajad kõige kõrgemal võimuastmel	160
Eesti-Vene suhted 11. sajandi teisel poolel	165
Vadjalased, ajaloo subjektid	172
Venelaste kiire ja lõplik slaavistumine	173
Vürstist sõltumatu possaadnikuvõim	175
MOSKVA, APOKALÜPTILINE LINN	179
<i>Seie saagu linn</i>	184
Veliki Rostov vs Vladimir	190
Suurvürstiks khaani armust	195
Toimetajalt	200
LISA. Ajaloolasena Kiievimaal (reisikiri)	207
KASUTATUD KIRJANDUST	218
ISIKUNIMEDE REGISTER	221

TAANI PRINTS, VENEMAA ESIMENE ISEVALITSEJA

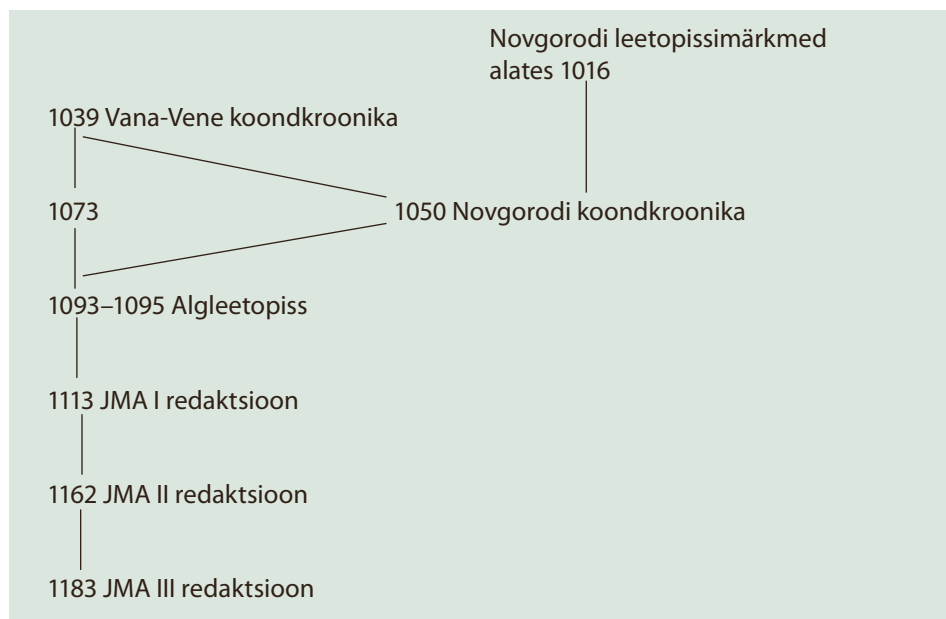
VIIKINGIKONUNG RORIKU SAABUMINE

Vanavene kroonikais on aasta 859 all kõneldud meretagustest varjaagidest, kes kogusid andamit tšuudidelt, slaavlastelt, merjalastelt, vessidelt (laiem mõiste kui hilisemad vepslased) ja krivitšeilt (edaspidi ka: krivid). Öeldu ei välista, et varjaagid võisid koguda neilt rahvastelt andamit varasemailgi aastail. Kasaaride andamialusteks olid aga poljaanid, severjaanid ja vjaatitšid. Kolme aasta pärast, 862, kihutati varjaagid tagasi mere taha, kuid siis puhkesid omavahelised riiud ja otsustati värvata endi üle valitsema ning õiguse järgi kohut mõistma *konjaz* väljastpoolt. „Ja läksid nad mere taha varjaagide, russi juurde,“ öeldakse JMA adapteeritud väljaandes (1950 I, lk 214). „Neid varjaage nimetati venelasteks, nagu teisi kutsuti svealasteks, angliteks ja gotlandlasteks. Ütlesid siis Russile Tšuud, slaavlaste, krivitšid ja vess: „Me maa on hiigelsuur ja rikas, kuid korda pole. Tulge meid juhtima ja meie üle valitsema.““

Kroonika kohaselt tulid Ilmenimaale kolm venda, kes võtsid kaasa kogu russi. Vanim vendadest, Rjurik, asus elama Laadogale,¹ teine, Sineus, Beloozerosse (Valgjärvele) ja kolmas, Truvor, Izborskisse (Irboskasse).

¹ S.t Vana-Laadoga linnuse ümbrusse enam-vähem sinna, kus Volhovi jõgi suubub Laadoga järve. *Toim.*

„Jutustus möödunud aegadest“ (täpsemini: „Ajalike aastate lugu“, vn „Povest vremennõh let“) on Kiievi-Vene suurim koondkroonika, tuntud ka Algkroonika ja Nestori kroonikana. Algvariant (u 1113) pole säilinud. 1116 koostas Võdubõtši kloostri ülem Silvester uue redaktsiooni, mis on ära kirjana säilinud Lavrenti kroonikas (1377); kolmas redaktsioon (u 1118) on tuntud Ipati kroonika kaudu (15. sajandi algus). Arvatakse, et vanavene esimene kroonikatekst valmis 997. aastal, kuid materjali pandi kirja juba varem. Kronoloogiliselt liigendatud osa algab 862. aastast, eelnev ajatu (dateerimata) osa kajastab ka varasemaid sündmusi.

Narvas sündinud Vene ajaloolase Aleksei Šahmatovi (1864–1920) poolt juba enam kui sajandi eest visandatud skeem vanavene algkroonika geneesist ja selle redaktsioonide omavahelisest suhtest näeb välja selline ja on ajaproovile üldiselt vastu pidanud.

Adapteeritud JMA väljaanne sisaldab taas faktidest hälbivat lisandust – selles asus Rjurik valitsema Novgorodi. Tegelikult pole JMA aluseks olevas Lavrenti tekstis Rjuriku enda valitud asupaika üleüldse kirja pandud. Ipati üleskirjutuse järgi asus ta esialgu Laadogale ja kolis alles pärast vendade surma Novgorodi.

Kõigis kroonikais on öeldud, et nende varjaagide järgi hakati maad (seega esialgu üksnes Ilmenimaad) kutsuma Russiks, mis on osaliselt õige. Russiks kutsuti Laadogaga seostuvat piirkonda tegelikult juba varem. Õige on aga rõhuasetus, et just Jüüti poolsaare kandist tulnud varjaagid andsid nime esialgu Ilmenimaale ja sedakaudu hiljem (selle nimetuse laienemise teel) kogu Ida-Euroopale ning Põhja-Aasiale. Rjuriku kutsumise ajal elasid polüetnilised, kuid tugeva friisi algega russid nii Lääne-Euroopas kui juba ka Laadogal. 840.–850. aastail kannatas see piirkond tõenäoliselt Kesk-Rootsist pärit normannidest varjaagide kallaletungide all, mille tunnistuseks on tulekahju jäljed Laadoga kultuurkihis aasta 840 paiku.²

Rusikareeglina võiks kõlada, et Rootsi viikingeid nimetati põhiliselt varjaagideks, Jüüti poolsaarelt tulnud meresõitjaid-kaupmehi russideks. Russidena jõudsid nad peale Laadoga mujalegi (näiteks Kesk-Rootsi), etnonüümina kinnistus selle koosluse nimetus aga vaid Ida-Euroopas. Neid russe (Laadogamaal) valitses 830.–850. aastatel tõenäoliselt Rootsi (svealaste) konung, keda kohaliku traditsiooni järgi nimetati kagaaniks. Needsamad polüetnilised russid kihutasidki 862. aastal minema (svea) varjaagid ja otsisid endale uue kuninga Jüütimaa piirkonnast. Mitte juhuslikult ei pärine samast regionist leitud permi käevõrud, araabia mündid, liivi-kura käevõrud ja sõled ning kura-semgali ehted juba 850. aastale eelnenud ajast (Haabsaar 1996, lk 167), mil jäme ots lääne-ida vahelises kaubavahetuses oli veel friisi algega russi kaupmeeste käes. Rahulik kaubavahetusaeg katkes viikingite lausinvasioonide läbi, mis olid õigupoolest ühtaegu suunatud nii Friisimaa rannikule kui ka Laadogale.

Vene esimesel professionaalsel ajaloolasel Vassili Tatištševil (1686–1750) oli peale praeguseni säilinud käsikirjade kasutada ka selliseid, mis nüüdseks kaduma läinud. Tatištševi järgi kogusid varjaagid 860. aastal andamit russidelt, tšuudidelt, (Ilmeni) sloveenidelt, merjalastelt, vessidelt ja krivitšeilt. See versioon on – juhul, kui jätta loetelust välja sloveenid – kooskõlas nii Ilmenimaa arheoloogilise materjali kui ka Lääne-Euroopa kirjaliku ajalooa. Laadoga oli sillaks Friisimaa-Jüütimaa ja Kaama vahel juba 8. sajandi teisest poolest alates ning veerema hakanud russi polüetniline lumepall püsis selles

² Kui oletada, et algselt domineerisid russide nime saanud koosluses friisid, siis on on nende kaalu vähenemise põhjuste juures oluline arvestada sellega, et 8. sajandi lõpus murdis Põhjameri Friisimaa rannadüünidest läbi ja ujutas maa üle. *Toim.*

Vassili Tatištšev (1686–1750).

piirkonnas esialgu paigal, sest viikingieelsed russid ei olnud sõdalased. Viikingieelsel ajal võisid nad muuhulgas kaubelda klaashelmestega, mida on Laadoga kultuurkihist leitud üsna rohkesti.

Kui Vene ajalookirjutuses on praktiliselt üksmeelselt esimene vürst (= kuningas) Rjurik samastatud Taani konungite soost Hroerekri/Rorikuga, siis kroonika väitest, et temaga koos

tulid Ilmenimaale ka kaaskondlased russid, minnakse vaikides mööda. Mõlemat võimalust eitas Henryk Łowmiański, kellelt pärineb aga üks asjalikumaid vaateid tollastele Taani-Friisi-Saksa aladele ja tekkivale Venemaale.

Esimesena formuleeris Vene riigi legendaarse rajaja Rjuriku ja Taani viikingikonungi Roriku samasuse idee Tartu ülikooli professor Friedrich Karl Hermann Kruse aastal 1836, kuid olulised algideed ütles juba 1816. aastal välja Bremeni pastor H. Hollmann. Ta tuli välja mõttega, et Ida-Euroopa Russ sai alguse mitte Rootsi Roslagenist, vaid väikesest friiside riigikesest Rustringenist, mis asus Weseri jõe alamjooksul. Ta märkis ka ära, et Nestori kroonika Russ asus jüütide ja anglite vahel, mis vastabki geograafiliselt Rustringenile. Kruse, kes tugines eelkõige Skandinaavia saagadele ja Frangi kroonikatele, andis kontseptsioonile teadusliku ilme. Ta nentis, et Friisimaaga olid 9. sajandil seotud kaks Rorikut. Saagade põhjal on teada, et Haraldi poeg Rorik oli Friisimaa vürst ja suri 810. aastal, kui Taani kuningas Godfred rüüstas Friisimaa randu. Teine Rorik oli Friisimaaga seotud Frangi riigi keisri Ludwig Vaga (814–840) ajal, kes muuseas võttis 839. aastal Ingelheimis vastu Bütsantisis käinud russide saatkonna.

*Friedrich Karl Hermann
Kruse (1790–1866).*

Erinevalt Hollmannist tuletas Kruse etnonüümi russ Lõuna-Jüütimaal paikneva Rosengeni põhjal ja pidas võimalikuks, et sealt võis nimetus levida ka friisi Rustringeni ja Rootsi Roslagenisse. See hüpotees on usutav, sest viimasel ajal üldise tunnustuse osaliseks saanud etümoloogia järgi tuleatakse etnonüümina kasutatud *rus/ros* sõudjat, aeru, laevatamist ja mere-retke tähendava alussõna järgi (Melnikova, Petruhhin 1989, lk 27). Etnonüümid moodustatakse väga sageli maastikulise asendi põhjal (poljaanid, udmurdid – aasainimesed; vessid – veeninimesed; drevljaanid – metsainimesed; nerevalased, žemaidid, soomlased – madalmaalased) või meest tähistava sõna põhjal (mordva, mari, merja jne). Etnonüüm *rus/ros* tähistas algselt teatud grupina eluviisi ja olulist keskkonda ning hiljem uut tüüpi etnonüümi, mis seostus friiside ja nendega nii või teisiti liitunud rahvaste esindajatega, kes asusid elama mitmele poole veeäärsetesse paikadesse. Lääne-Euroopas ei kinnistunud nimetus lõpuks ühelegi rahvale, sest russid alistusid ja ühinesid viikingitega ning lõpuks allusid iga riigi maakuningatele ja lahustusid rahva hulka. Venemaal oli olukord teistsugune, sest tsentraliseeritud riigi rajajaks osutus russi seisuses olnud taanlasest prints.

Rjurikuga samastatud Roriku oletatav isa Harald Sōjahammas sai Bråvalla lahingus umbes aastal 770 lüüa Rootsi kuningalt Sigurd Hringilt, ja mis väga oluline, oli sunnitud lapsepõlves pärast enda isa surma otsima varjupaika Gardarikist, s.t Ilmenimaalt. Kui nii, siis on ajalooallikate tõendustega kaetud ka Laadoga kultuurkihi kõige varasem kihistus, mis sisaldab algusest ehk aastast 750 peale friisi päritolu inventari koos skandinaavialike esemetega. Tuletame ka meelde, et sealsetest samast ajast pärit sopkadest on leitud suhteliselt ohtrasti Kaama päritoluga esemeid. Järelikult said Laadogal juba sel ajal kokku nii Kaama ümbruse ja friisi esemed kui ka sõnad (eelkõige *kan, kun* – ‘kuningas’, ‘riik’). Sarnane on polüetniliste koosluste moodustumine mõlemal pool. Ilmenimaal tekkis see Kaama impulsist sündinud hübriidse sopkade kultuuri põhjal, Lääne-Euroopas friisi impulsist alguse saanud kaubalinnade kultuuri põhjal. Sopkade kultuuri elanikkond moodustas Ida-Euroopa russide põhiosa. Vanavene algkroonika kosmograafilises osas on nad russidena kirjas, tegelikult mõeldakse nende all Laadoga vesside, laplaste, ühe osa karjalaste, isurite ja ühe osa vadjalaste ning võib-olla isegi liivlaste esivanemaid, kes kontakteerusid neile nime andnud Jüütimaa piirkonnast tulnud russidega juba 8. sajandil.

Aastal 811 algas Taanis kodusõda ja moodustus kaks erinevate tulevikunägemustega rühmitust. Godfredi pojad otsisid toetust Rootsist, Rorikuga seotud rühmitus aga Frangi impeeriumilt. Lõpuks kaldus vaekauss Godfredi järglaste kasuks ja opositsioon pöördus Frangi keisri poole. Ludwig Vaga teenistuses olid ka Harald Vanema *plemjannikud* Rorik ja Harald Noorem, kes valitsesid Ludwigi elu lõpuperioodil friiside põhilises kaubalinnas Dorestadis.

Rorikuga ei olnud aga rahul uus keiser, Ludwig Vaga poeg Lothar I, kes 841. aastal süüdistas teda reetmises ja nähtavasti heitis ta mõneks ajaks vangigi. Rorik põgenes peagi vangistusest, siirdus Lothari venna Ludwig Sakslase juurde ja peatus veidi aega Taani piiri lähedal sakside alal. Seal kogus Rorik enda ümber piraatidest viikingite jõugu, rüüstas Lothari valdusi Friisimaal ja vallutas Dorestadi. Aastal 850 oli Lothar sunnitud sõlmima temaga lepingu, mis kohustas Rorikut maksma keisrile andamit ja kaitsma randu piraatide kallaletungide eest. Rorik sekkus enne 855. aastat ka võimuvõitlusse Taanis, kuid naasis edu saavutamata Friisimaale. Leppinud ära Taani uue valitseja Horik II-ga, sai Rorik temalt oma valdusse maa Põhjamere ja Eideri jõe vahel. Pärast ebaõnnestumisi naasis ta Friisimaale, mille linnad Dorestad ja Utrecht olid langenud taanlaste rüüsteretke ohvriks.

Seepärast vajas Lothar taas Roriku abi, kes naasis mitte hiljem kui 862. aastal. Tõenäoliselt võttis ta sel ajal vastu ka katoliku usu. Enne 867. aastat kihutasid friisid Roriku minema, kuid taanlaste abiga tuli ta jälle tagasi. 870. aastal kohtus Rorik Lothar II troonijärglase, Lothar I noorema venna Karl Paljaspeaga ja sõlmis temaga vasallilepingu. Kuna osa Roriku valdusi jäi Ludwig Sakslase valitsemisalale, sõlmiti samasugune leping ka temaga. Kirju elulooga Taani printsi täpne surmaaeg on teadmata, kuid 882. aasta seisuga kõneldakse temast kui kadunukesest, kes jäi mälestustesse Frangi riigi keisrite ustava vasallina. Viimast korda on temast elavana kõneldud 873. aasta seisuga.

Heino ja Arne Kasikov (1990, lk 98–108) on püüdnud tõestada, et Prantsuse ja vanavene kroonikate teated vastavalt Roriku ja Rjuriku kohta ei ole ajaliselt vasturääkivad – nad ei viibinud ju ühel ja samal ajal eri kohas. Suurema tõestusjõuga on siiski kontekstuaalsed kaalutlused. Kroonikate ja arheoloogilise materjali põhjal võib Vana-Vene riigi rajajate lääne päritolu pidada faktiks. Lääne-Euroopa ajaloolise konteksti kohaselt leidus 9. sajandi keskpaiku selles rajoonis vaid üks piisavalt kuninglikust soost valitseja, kes võis tulla Vene riiki rajama – Rorik. Taani printsidest kuulus ta frangi parteisse ja vastandus nii Taani taanlastele kui ka rootslastele. Seepärast oli ta justkui määratud eemale tõrjuma Taani ja Rootsi viikingite kallaletunge Frangi riigi koosseisu kuuluvatele friisidele kui ka samade jõudude püüdeid haarata võim frankide-friiside kaubateel, mis algas Vahemere äärest ja ulatus Laadogani.

Laadoga russid võisid Rorikuga kohtuda või temast teateid saada juba ajal, kui nende kuningaks oli rootslane. Igal juhul pidi friiside „krahv“ Rorik teadma Laadoga olemasolust, sest friisi-frangi esemed (kammid, kangad, vein, keraamika, klaaspärlid, mõõgad) ja nende jäljendid on iseloomulikud Laadoga piirkonnale alates 750. aastaist kuni viikingiaja lõpuni. Piraadina ja friiside valitsejana võis ta juba ammu enne 862. aastat tagada kaupmeeste julgeolekut retkedel Laadogani. On tõenäone, et Rorik kooskõlastas idasuunalise tegevuse Lothar II-ga, kelle nõusolekul ja kaasabil lõi ta 857. aastal laevastiku ja organiseeris ekspeditsiooni, millega olid seotud mingid poliitilised ja võib-olla ka kaubanduslikud eesmärgid normannide suhtes (Łowmiański 1963, lk 235). See aastaarv on üsna lähedal ajale (862), mil Ilmenimaa rahvad kihutasid maalt välja andamit kogunud varjaagid.

Kuivõrd Rjurik asus kroonikate kohaselt elama russide linna Staraja Ladogasse (Vana-Laadoga), Sineus vesseide juurde Valgjärvele ja Truvor nerja

tšuudide hulka Irboskasse, said endale ühekorraga kuninga kolm läänemerja etnost. 864. aastal Sineus ja Truvor surid ning kogu võim läks Rjurikule, kes pani oma asevalitsejad ametisse krivitšite juurde Polotskisse, pärismerjalaste Rostovisse ning vesside Valgjärvele. Kuna Rjurik paigutas pealinna Laadogalt ümber Ilmeni järve äärde, on mõistetav Irboska ja nerja tšuudide võtmine oma otsese valitsemise alla (sinna asevalitsejat ei määratud). Seega olid nüüd valitseja saanud kõik kuninga kutsumises osalenud, välja arvatud sloveenid. Veel on kroonikas samas lõigus öeldud, et Muromis elasid muromlased. Järelikult kuulusid ka nemad otseselt Rjuriku riiki. Kaks Rjuriku kaaskondlast, Askold ja Dir, sõitsid Dnepri jõge pidi alla ja hakkasid valitsema poljaane. 866. aastal ründasid nad edutult Bütsantsi. Aastad 867–879 (mis eelnesid Rjuriku surmale) on sündmustest tühjad. Loomulik on oletada, et tegelikult oli see periood sündmustest küll tulvil, kuid need ei jõudnud kroonikas äramärkimiseni. Võimalik, et sel ajal hakkasid Russile andamit maksma need rahvad, kes on ära nimetatud kroonika kosmograafilises osas.

Ehkki kuninga kutsumist kirjeldavas lõigus on russide kõrval üles loetud sloveenid, kes samastati hiljem (kroonikate redigeerimise ajal) russidega, on kirjalikult säilinud kroonikates russid ja sloveenid sageli kõrvuti. Paljudel juhtudel jäeti teksti ümberkirjutamisel 'russ' kui liigne välja, sest seda peeti 'sloveeni' sünonüümiks, või sokutati sloveenid teksti meelevaldselt. Nestor või mõni tema eelkäija lisis hiljem enamikku rahvaste loeteludesse sloveenid, kuid jättis kirja ka russid. Paljude eri ajast pärit koopiade alusel võib öelda, et russide kustutamise ja sloveenide lisamise protsess kestis kuni 18. sajandini, kui Tatištševil õnnestus veel lugeda ja täielikult või osaliselt ümber kirjutada hiljem kaduma läinud tekste. Eriti tema (kuid mitte ainult tema) üleskirjutustes on hästi säilinud oluliste redigeerimiste eelne tekst.

Ühtlasi on selge, et kõigis säilinud tekstides on lõikudena kirjas autori(te) titaanlikud pingutused tõestamiseks ja näitamaks sloveenide ning russide samasust, kuid kroonika üldisel taustal mõjuvad need selgitused ikkagi võõrkehana. Olemas on näiteks kompilatsioon, mida ei peeta küll autentseks (sest see puudub põhikroonikates), kuid mis leidub just Tatištševi käega ümber kirjutatud Nestori ja Joakimi kroonikas. Nestori kroonikas keeldusid slaavlased ja russid 861. aastal varjaagidele andamit maksmast. Siis surnud sloveenide vürst Gostomõsl järglasi jätmata ja rahvad hakkasid omaette elama. Kuna puhkesid omavahelised sõjad, tulid väljapääsu otsimiseks kokku

Nikolai Roerich. Meretagused külalised.

sloveenide, russide, tšuudide, krivitšite ja teiste rahvaste esindajad ning otsustasid valida endale kuninga võõrsilt. Järgmisel aastal mindigi russideks nimetatud varjaagide juurde ja tuldi tagasi Rjuriku suguseltsiga. Tatištšev ise arvas, et varjaagide all on mõeldud soomlasi.

Joakimi kroonikas kutsus Gostomõsl kokku slaavlaste, russide (tõlkes siin ja alati venelased), tšuudide, vesside, merjalaste, krivitšite ja dregovitšide vanemad, kes otsustasid kutsuda endi üle valitsema vürsti. Pärast Gostomõsli surma tuligi Rjurik koos kahe venna ja kogu suguseltsiga. Tal oli mitu naist, kellest armsaimana on nimetatud Urmani vürsti tütart Jefandat, kes sai pulmakingiks Isurimaa ja sünnitas Rjurikule poja Igori.

PÕHJARAHVAD VALLUTAVAD DNEPRIMAA

Samastades Rjuriku Jüütimaa Rorikuga teadmises, et see konung jätkas elu lõpuni tegevust ka Põhjamere kaldail, tuleb eeldada, et tal oli Ilmenimaal ustav asevalitseja. Niisuguseks asevalitsejaks võis olla Oleg, keda on nimetatud Rjuriku lähikondlaseks ja Igori onuks, s.t Jefanda vennaks. (Tatištševi järgi oli Oleg Rjuriku naisevend ja võis pärineda kohalikust ülikusoost.) Enne oma surma andis Rjurik talle võimu üle, sest poeg Igor oli valitsemiseks veel liiga noor. Igori sünniaasta on enamasti märkimata või on nimetatud aastaid 861, 864, 865, 873, 874, 875.

JMA järgi võttis Oleg kolm aastat pärast Rjuriku surma, 882. aastal, kokku varjaagidest, tšuudidest, slaavlastest, merjalastest, vessidest, krivitšest koosneva sõjaväe ja hõivas raskusteta Smolenski (Gnjozdovo?) ja Ljubetši, kuhu jättis valitsejaks maha oma mehed. Smolenski krivid olid seega võrreldes Polotski omadega eriseisundis. Polotski krivid osalesid nii russide kutsumise aktsioonis kui ka Smolenski hõivamisel, Smolenski krivid vallutati. Ilmselt kuulusid Polotski krivid (mingi teise etnonüümi all) veel mitteslaavistunud baltidena Rjuriku eelsesse riiklike moodustiste liitu, nagu teisedki merjapermi ja balti rahvad, kes jäid vabatahtlikena ühendusse ka pärast Rjuriku tulekut ja kas kuulusid valitseva osana russide hulka või maksid neile andamit.

Et Rjuriku dünastia tuli valitsema lepingu alusel, väljendub veenvalt Novgorodimaa ajaloos, kus on pidevalt öeldud, et Rjuriku dünastial on kohustus (mitte õigus!) varustada novgorodlasi vürstidega. Lepingu sõlmijatena nimetatud rahvad olid eriseisundis, kuid ka teised etnosed ei avaldanud nähtavasti Põhja-Vene ühendriigi moodustamisel mingit vastupanu, sest riigieelne ühendus eksisteeris sel territooriumil mitmel erineval kujul alates kiviajast.

Rorik oli saatnud pärast saabumist poljaane valitsema Askoldi ja Diri. Joakimi kroonika järgi tulid poljaanid ja gorjaanid ise Rjuriku juurde palvega saata Kiievisse valitsema poeg või mõni vürst. Rjurik saatis Askoldi, kes võitles Kiievimaa vabaks kasaaride alluvusest ja üritas vallutada Konstantinoopolit. Nestori kroonika järgi toimus see 866., Bütsantsi allikate järgi 852. aastal, kui keiser pidi tagasi tõrjuma rosside kallaletungi. Teisalt oli Askold/Oskold esimene Bütsantsis ristiusu vastu võtnud vene „kuningas“. Ta

suhe Rjurikuga jääb aga hämaraks, sest JMA rõhutab, et Askold (ega Dir) ei olnud tolle sugulane. Tatištševi käega kirjutatud JMA järgi olid nad kaks tuntud (kõrge päritoluga) meest, Joakimi kroonika aga teab ainult Oskoldit, kes võis olla koguni Rjuriku poeg.

A SJO JEST SÕN RJURIKOV

Ametliku tõe allikaks tunnistatud, põhiliselt Lavrenti teksti alusel koostatud JMA loogika on igal juhul suunatud mõtteliselt ette valmistama ja seletama Olegi käitumist Kiievis 882. aastal. Peitnud oma sõdalased, saatis ta Askoldile ja Dirile teate: „Oleme kaupmehed, läheme Olegi ning *knjazitš* Igori nimel Kreekasse. Tulge meie, oma sugulastega (*roditš*) kohtuma.“ Kui Askold ja Dir tulid, hüppasid sõdalased peidust välja, Oleg aga näitas Kiievi valitsejatele Igorit saatesõnadega „*A sjo jest sōn Rjurikov*“ (‘Aga see on Rjuriku poeg’) ja tappis Askoldi ning Diri. Olegi käekiri on kahtlemata omane varjaagile, kes ei kohkunud tagasi millestki. Teksti sellele osale varjatult hinnangu andja oli vähimagi kahtlusetu Olegi poolel, sest kirjutas ju juba eespool, et Askold ja Dir polnud Rjuriku sugulased. Nüüd põhjendaski Oleg oma tegu mõttega: „Teie pole vürstid ega isegi mitte vürstisoost, mina olen.“

Ka Joakim pidas Olegi tegu õiglaseks, sest kiievlastelt olid jõudnud Ilmenimaale kaebused Oskoldi vastu ja Oleg pidi koos sõjaväega ruttama Kiievisse. „Oskold anti välja kiievlastele, ja ta tapeti ja maeti mäele, kus asus püha Nikolai kirik,“ on kirjutatud Joakimi kroonikas. Seega oli Nestori versiooni järgi Oleg see, kes tapatöö täide viis, kuna Joakimi teatel tegid seda kiievlased. Mõlemad õigustavad hukkamise fakti nii või teisiti. Järgnevaid vallutusi pole Joakim üksiasjalikult loetlenud, nimetades ära üksnes ala kasaaridest Doonauni.

Olegi lauses „*A sjo jest sōn Rjurikov*“ langeb *a sjo* ühte eesti keele võru-setu murdega, mis on säilitanud merjarusside väljenduslaadi. A (eesti põhja- ja keskmurde ‘aga’) esineb ka praeguses vene keeles, kuna vanavene seadustekstis tarvitati *a sjo* stampväljendina eriti arutlevate lausete alguses: *a sjo jest pravda russkaja; po sjo gramote hoditi* jne. Hiljem kadus tõlkimatu emotsionaalne lisand *sjo* vene keelest. Soome-ugri keelte kontekstis on see *sjo* uurali sõna, vrd eesti *see*, handi *si*, mordva *se* või *sjo* jne. Vanavene keele *s*, *si*, *sjo* on tuletatav nii uurali kui ka vanaslaavi keele põhjal. Sama tüvi samas

tähenduses on omane ka teistele indoeuroopa keeltele (ladina, balti, armeenia, iiri jt). Vene kui slaavi keele kontekstis ei ole saksa keeleteadlane Max Vasmer (mitmete akadeemiate, sh NSV Liidu TA liige) leidnud sõnale *sjo* pärisvasteid, tõlge seostub kirikukeele ja koera kutsumise hüüatusega Pihkva ja Tveri elanikkonna moel. Ei ole päris arusaadav, kas see osutab sõna tähendusele vanavene keeles või koera kutsudes või mõlemaid. Kroonika väljend *a sjo* on moodsasse vene keelde tõlgitud kujul „*vot on*“ (‘vaat tema’), õigeks tõlkeks on nähtavasti „aga see“ (‘aga see on Rjuriku poeg’). Kuivõrd väljendina ei läinud *a sjo* vanavene keelest üle vene keelde, kuid on alles võru murdes – kas on see siis vanavene laen slaavi või merja keele mõttes? Kas see kinnitab Tatištševi sõnu, mille kohaselt kõnelesid Vene kroonikate 9.–10. sajandi russid merja keeles, või osutab slaavi pärandile võru-setu kultuuris?

KIIEV, VENE LINNADE EMA

JMA rõhutab sellesama 882. aasta all: „Ja asus Oleg Kiievi vürstiks ning ütles: „Saagu temast Vene linnade ema.“ Ja olid tal varjaagid, sloveenid ja teised, keda kutsuti Russiks.“ Kroonika edasises tekstis loetletud rahvaste nimistud tõendavad, et russid ei saa siin tõlgendada koondnimena. Russid on selles lõigus eelkõige vessi/skandi algesse sulanud ja oma etnilise omapära kaotanud merjalased. Mitte juhuslikult ei kinnitanud ka esimene Vene ajaloolane Tatištšev, et russid kõnelesid „samamoodi“, s.t merja keelt, sest Tatištšev nimetas merja keeli „samamoodi“ keelteks. Lisada võib ainult nii palju, et selle kõrval säilis uues keskvõimus ka russide algkeel, põhjagermaani dialektide segu.

Oleg hakkas ehitama linnu ja kehtestas slaavlastele, krividele ja merjalastele andami ning Novgorodile kohustuse maksta varjaagidele rahu säilitamise nimel igal aastal 300 grivnat, mida tehti kuni Jaroslav Targa surmani poolteist sajandit hiljem. Need varjaagid olid kahtlemata skandinaavlased, eelkõige svealased. Ka maksustas Oleg sloveenid (loe: russid), pärismerjalased ja krivitsid. Kuna tšuude pole maksualuste seas mainitud, säilitasid nad nähtavasti iseseisvuse, kuid jäid Olegi liitlasteks. Saavutanud 907. aasta sõjakäiguga Bütsantsi vastu ja sellele järgnenud 912. aasta lepinguga russidele tollivaba kauplemise õiguse Bütsantsis, oli ta avanud Dnepri veetee ka varjaagidele, kes moodustasid tema *družiinas* põhiosa.